

Çok Partili Dönemde Siyasi Parti Liderlerinin Urfa Ziyaretleri (1948-1960)

Visits of Political Party Leaders to Urfa in the Multi-Party Period (1948-1960)

Yunus ÖZDURĞUN

Asst. Prof., Siirt University, Faculty of Science and Letters, Department of History, Siirt, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Siirt, Türkiye

Orcid: 0000-0002-3527-9270/ E-mail: yunus.ozdurgun@siirt.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Özdurğun, Y. (2023). Visits of political party leaders to Urfa in the multi-party period (1948-1960). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Republic Special Issue, 280-291.

Özdurğun, Y. (2023). Çok partili dönemde siyasi parti liderlerinin Urfa ziyaretleri (1948-1960). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı, 280-291.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 10 July/Temmuz 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 2 October/Eylül 2023

Published/Yayın Tarihi: 29 October /Ekim 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: October/Ekim

Issue/Sayı: Republic Special Issue/Cumhuriyet Özel Sayısı **Pages/Sayfa:** 280-291

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yunus Özdurğun).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

II. Dünya Savaşı, sonuçları itibariyle savaş dışında kalan ülkeleri de etkilemiş önemli bir vakadır. Savaş sonunda dünya; bir tarafta ABD'nin önderliğini yaptığı Batılı ülkeler, diğer tarafta Sovyetler Birliği'nin öncülüğündeki Doğu bloku şeklinde ikiye bölünmüştü. Türkiye eninde sonunda bundan etkilenmiş ve Sovyetler Birliği'nin bilhassa boğazlar konusundaki yayılcı tutumu karşısında tarafını ABD'den yana kullanmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak Türkiye, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla artık kesin olarak çok partili hayata geçmiştir. Demokrat Parti kurulduktan sonra yurdun dört bir tarafında teşkilatlanma yoluna gitmiş, bu durum Türk siyasi tarihinde o güne kadar görülmemiş bir mücadeleyi beraberinde getirmiştir. Zira ülkenin kurucu partisi unvanına sahip Cumhuriyet Halk Partisi, birçok ilde teşkilatlanmasını tamamlamamıştı. Her iki parti de teşkilatlarını kurmak veya var olanları güçlendirmek için büyük çaba içerisine girişmişlerdir. Bu vesileyle 27 Mayıs 1960 darbesine kadar Türkiye'de görülmemiş siyasi çekişme yaşanmıştır. Elinizdeki çalışma tam da bu noktaya odaklanmaktadır. Çalışmada; 1949 yılından başlayarak 1960 yılına kadar siyasi partilerin önde gelen temsilcilerinin ülkeyi nasıl dolaştıkları, nasıl propaganda yaptıkları Urfa özelinde anlatılacaktır. Çalışma dönemin ulusal ve yerel gazeteleri ile devlet arşivlerinden elde edilen vesikalarla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Celal Bayar.

Abstract

World War II is an important event that also affected the countries outside the war due to its consequences. The world at the end of the war; On the one hand, the Western countries led by the USA were divided into two, on the other hand, the Eastern bloc led by the Soviet Union. Turkey was ultimately affected by this and used its side with the USA against the expansionist attitude of the Soviet Union, especially on the straits. As a natural consequence of this, with the establishment of the Democrat Party on January 7, 1946, Turkey has now definitively entered a multi-party system. After the Democrat Party was founded, it went to the way of organization all over the country, and this situation brought with it a struggle that has never been seen before in Turkish political history. Because the Republican People's Party, which is the founding party of the country, had not completed its organization in many provinces. Both parties have made great efforts to establish their organizations or to strengthen the existing ones. On this occasion, there was an unprecedented political conflict in Turkey until the May 27, 1960 coup. The present study focuses precisely on this point. In the study; Starting from 1949 until 1960, how the leading representatives of political parties traveled around the country and how they made propaganda will be explained in the context of Urfa. The study will be handled with the documents obtained from the national and local newspapers of the period and the state archives.

Keywords: Republican People's Party, Democrat Party, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Celal Bayar

Giriş

Türkiye’de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın (TPCF) kuruluşu çok partili hayata geçmenin ilk adımıdır. Partinin kurucuları arasında Kurtuluş Savaşı’nın öncü isimleri vardır. Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay ve Adnan Adıvar gibi isimler Halk Fırkası’ndan ayrılarak 17 Kasım 1924 tarihinde TPCF’yi kurmuştur (Ekincikli, 2012, s. 161). Ancak gerek TPCF kuruluşunda yer alan bazı maddelerin içeriği, gerekse parti teşkilatlarında yer alan bazı kişilerin Şeyh Sait isyanı ile ilişkilendirilmesi partinin 5 Haziran 1925’te kapatılmasına yol açmıştır (Ertem, 2013, s. 350). Türkiye’de çok partili hayata geçmek için atılan ikinci adım Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)’dir. SCF, Atatürk’ün de teşvikiyle 12 Ağustos 1930 tarihinde liberal politikalarıyla bilinen Fethi Bey’in (Okyar) liderliğinde kurulmuştur (Ertem, 2010, s. 77-79). SCF, Türkiye’de halk tarafından kısa sürede benimsenmiştir. Ancak bu durum partinin kapatılmasına neden olacaktır. Partinin bu kadar çok benimsenmesi ve SCF’nin tek parti rejimini tehdit etmesi üzerine kapatılacağını anlayan parti kurucuları, partiyi feshetmiştir (Teziç, 1976, s. 249).

TPCF ve SCF deneyimlerinden sonra 1946 yılına kadar çok partili hayata geçmek için ciddi bir adım atılmamıştır. Türkiye’de çok partili siyasal hayata ancak; Demokrat Parti’nin (DP) kurulmasıyla geçilmiştir. DP, 7 Ocak 1946’da kurulmuş ve aynı yıl yapılan genel seçimlerin akabinde TBMM’ye girmiştir. DP’nin kurulmasından önce ise Milli Kalkınma Partisi (MKP), Nuri Demirağ tarafından 18 Temmuz 1945’te kurulmuştur. Fakat toplum, bu partiye fazla rağbet göstermemiştir. MKP, kuruluşunun akabinde katıldığı hiçbir seçimde başarı sergileyememiştir. Partinin lideri Nuri Demirağ, 1954 seçimlerinde Sivas’tan aday olup DP milletvekili olarak meclise girebilmiştir. Parti kurucusunun 1957 yılında vefat etmesi nedeniyle parti genel kurulu toplantısını yapmamış ve 22 Mayıs 1958’de dağılmıştır (Teziç, 1976, s. 254-255).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talebi ve boğazlardan üs isteği Türkiye’yi ABD, yani Batı Blok’u ile yakınlaştırmıştır (Uyar, 1998, s. 62). Türkiye, 25 Nisan’da San Francisco’da toplanan ve 26 Haziran’da Birleşmiş Milletler’i kuran konferansa heyet göndermiş, bunun sonucunda ise BM’nin kurucu üyelerinden olmuştur (Yeşil, 2001, s. 54-55). Bunun yanında içeride yaşanan bazı gelişmeler Türkiye’yi çok partili hayata geçmeye zorlamıştır. II. Dünya Savaşı’nın sürdüğü esnada 1940 yılının başında yürürlüğe giren Milli Korunma Kanunu, hükümete büyük ölçüde yetki ve olanaklar vermiştir. Ancak kanun istenileni pek sağlayamamış, ekonomik sorunların günlük yaşamı etkilemesini önleyememiştir (Çufalı, 2004, s. 27-28).

II. Dünya Savaşı sürecinin bir sonucu olan Varlık Vergisi ile savaş zenginlerinin vergilendirilmesi düşünülmüştü. Fakat kanunun uygulanması öngörüldüğü gibi gitmemiştir. Kanuna göre servet sahiplerinin olağanüstü kazançları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere vergi toplanacaktı. Takdir komisyonları kurulacak, yükümlüleri ve vergi miktarını belirleyecekti. Kanuna göre komisyonların saptayacağı vergi miktarına itiraz olanağı tanınmamıştı. Bunun sonucunda iktidara karşı toplumsal muhalefet artmıştır (Ökte, 1951, s. 56-58). Bununla beraber Toprak Mahsulleri Vergisi, Aşar Vergisi’nin kaldırılmasından beri ilk kez tarım ürünlerine yönelik bir vergiydi. Bu vergi, özellikle tarım ürünlerini piyasa için üretmeyip kendi tüketimine ayıran küçük ve yoksul köylü üzerinde ağır bir yük oluşturmuştu. Çünkü köylüden ürün vergisi olarak istenen miktar köylünün gücünün çok üstündeydi (Boratav, 1998, s. 67).

Bir diğer kanun Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’dur. Kanun, CHP içinde ciddi bir direnişe yol açmıştır (Barutçu, 1977, s. 293-296). Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hem burjuvazinin hem de toprak ağalarının CHP iktidarına olan güvenini yitirmesine neden olmuştur. Sonuçta CHP’nin karşısına hem maddi açıdan güçlenmiş hem de iktidara karşı güveni sarsılmış güçlü muhalefet çıkmıştır. Bunlara ek olarak savaş sırasında iyice fakirleşen ve bunalan yoksulların muhalefeti de eklenmiştir (Sancaktar, 2012, s. 51).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945’te yaptığı konuşmada Cumhuriyet ile kurulan halk idaresinin her yönde gelişmeye devam edeceğinden söz etmiştir. Aslında İnönü’nün aklında CHP iktidarına meydan okumayacak, oldukça sınırlı bir demokrasi yatmaktaydı. İnönü’nün bu konuşmayı yaptığı sıralarda TBMM’de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı görüşülmekteydi ve bu tasarıyı eleştirenlerin başında kendisi de büyük toprak sahibi olan Adnan Menderes gelmekteydi (Tanili, 2007, s. 56; Kabasakal, 1991, s. 163). Topraksız köylülere toprak dağıtma ve sosyal adaleti sağlama gerekçesiyle hazırlanan bu kanunla 5 hektarın altındaki toprakların millileştirilmesine ve böylece Türk tarımsal orta sınıfının belkemiği olan, ihracata yönelik üretim yapan küçük ve orta büyüklükteki toprak sahiplerinin tasfiye edilmesine çalışılmaktaydı (Karpat, 2010, s. 188).

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun TBMM’de kabul edildiği 11 Haziran 1945 tarihinden 4 gün önce, yani 7 Haziran 1945’te DP’nin dört kurucusu, “Dörtlü Takrir” adıyla bilinen önergeyi sunmuştur. Bu önergeyi imzalayan milletvekilleri; İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü’dür. Dört isim sundukları önergede; anti demokratik kanunların tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten

denetlenmesine olanak tanınması ve seçimlerin serbest bir şekilde yapılması olmak üzere üç noktaya dikkat çekmiştir (Eroğul, 2003, s. 28). Takrir, TBMM'nin 12 Haziran 1945 tarihli birleşiminde okunmuş ve reddedilmiştir. Yaşanan olayların zorlamasıyla CHP'nin iktidarını sarsmayacak sınırlı demokrasiye izin vermek niyetinde olan İnönü, muhalefetin partilileşmesine imkân sunmak maksadıyla önerenin reddedilmesinde etkili olmuştur (Koçlar, 2002, s. 754).

Sundukları önerenin reddedilmesi üzerine Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, Vatan gazetesinde muhalif içerikli yazılar yazmaya başlamışlardır. Bunun üzerine CHP parti divanı 21 Eylül'de iki ismi CHP'den ihraç etmiştir (Zürcher, 2000, s. 307). Yaşanan gelişme karşısında Refik Koraltan, arkadaşlarının ihracının CHP tüzüğüne aykırı olduğunu iddia edince o da aynı akıbete uğrayarak partiden ihraç edilmiştir. İhraç edilen üç ismin lideri durumunda olan Celal Bayar, 1945 yılının Eylül ayında milletvekilliğinden, Aralık ayında ise CHP'den istifa etmiştir. Bayar'ın istifasından üç gün sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Bayar'ı yemeğe davet etmiştir. Böylece devlet başkanının da onayını alan dört isim, 7 Ocak 1946'da DP'yi resmen kurmuştur (Eroğul, 2003, s. 29).

DP, kurulduktan sonra ülke genelinde teşkilatlanmaya başlamıştır. DP'nin hızlıca büyümesi CHP'de de kıpırdanmaya yol açmış, iktidar partisi var olan teşkilatlarını güçlendirme yoluna gitmiştir. Böylelikle Türk siyasetinde yeni bir perde aralanmıştır. Artık siyasi parti liderleri ve parti mensupları iktidarlarını korumak adına veya iktidarı ele geçirmek amacıyla şehir şehir dolaşım propaganda yapacaklardır. Çalışmamızın odak noktası da bu husus üzerinedir. Urfa özelinde 1946-1960 yılları arasında siyasi parti mensuplarının propagandaları ele alınmıştır. Çalışmanın kaynaklarını arşiv belgeleri, dönemin ulusal ve yerel basını teşkil etmekte olup CHP'lilerin ziyaretleri ile DP'lilerin ziyaretleri olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

1. CHP'lilerin Ziyaretleri

1.1. Hilmi Uran ve CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Urfa Ziyaretleri

Türkiye'de 14 Mayıs 1950'ye doğru gidilirken iktidar ve muhalefet liderleri ülke çapında gezi faaliyetlerini arttırmaya özen göstermişlerdir. DP lideri Celal Bayar'ın 1948'de Urfa'yı ziyaret etmesiyle beraber CHP'nin de buradaki faaliyetleri hızlanmıştır (İlyas ve Benzer, 2022, s. 220). CHP Genel Başkan Yardımcılığı görevini yürüten Hilmi Uran, 1950 seçimlerine yaklaşık bir yıl kala Türkiye'nin muhtelif şehirlerine parti propagandası yapmak amacıyla ziyaretler gerçekleştirmiştir. Uran, gerçekleştirdiği ziyaretlerden hatıratında da bahsetmiş ve halka yakından temas ederek onların dertlerini dinlediğini, halkın partiye bağlılığını sağlayacak konuşmalar yaptığını dile getirmiştir. Uran bu bağlamda 29 Nisan 1949'da Urfa'ya uğramıştır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi [BCA] 490. 100/ 227. 895. 4- 8; Uran, 2008, s. 401; Gök ve Kılınççeker, 2020, s. 632). CHP Urfa İl Başkanı Halil Yetkin, Urfa Milletvekilleri Osman Ağan, Vasfi Gerger, Atalay Akan ve Belediye Başkanı Celal Güllüoğlu, Uran'a eşlik etmişlerdir (Urfa Postası, 03.05.1949). Birecik ve Suruç Halkevlerinde toplantılar yapan Uran; okul, yol ve su gibi sıkıntıların giderilmesi için elinden geleni yapacağını söylemiştir (Cumhuriyet, 30.04.1949; Ulus, 30.04.1949). Daha sonra beraberindeki heyet ile Urfa'ya geçen Uran, meşhur Akabe meydanından Halkevine kadar yürümüştür. Burada halka konuşma yapmış, kendisine gösterilen ilgiden ötürü Urfalılara şükranlarını sunmuş, Urfa'nın ihtiyaçlarını gidermekten büyük kivanç duyacağını ifade etmiştir (Urfa, 30.04.1949).

Uran, konuşmasının devamında birçok konuya temas etmiştir. Bunlardan biri dönemin seçim kanunuyla ilgilidir. Yeni seçim kanunu 16 Şubat 1950 tarihinde ilan edilmiştir. Kanunda göze çarpan en önemli madde Türkiye'de ilk defa gizli oy açık sayım ilkesinin benimsenecek olmasıdır. Söz konusu madde basında 1949 yılının Ağustos ayında tartışılırken Uran bunun ipuçlarını Urfa ziyareti sırasında vermiştir. Ona göre 1950 seçimleri emniyet içerisinde yapılacak ve seçim sonuçları da şeffaflık içerisinde açıklanacaktır (BCA 490. 100/ 227. 895. 4- 28; Ulus, 05.05.1949).

Uran ayrıca CHP'de bir değişim yaşandığından söz etmiş ve bu durumun halk nazarında partiye olumlu yansıdığını öne sürmüştür. CHP'nin ülkenin dört bir tarafında hummalı bir çalışma içerisinde bulunduğunu dile getirmiştir. Sözlerini ise "takdiri sizlere bırakıyorum" cümlesiyle noktalamış, Urfa'dan sonra Siverek, Viranşehir, Hilvan ve Bozova ilçelerine uğrayarak buralarda da halkla temas içerisinde olmuştur (Cumhuriyet, 04.05.1949; Urfa, 06.05.1949). CHP Urfa Milletvekili Vasfi Gerger, Uran'ın Urfa ziyaretini iki açıdan ele almıştır. Birincisi, Gerger'e göre CHP, Urfa ve çevresinde geç teşkilatlanmıştı ve Uran'ın ziyareti halk nazarında CHP'nin imajına olumlu yönde etki bırakacaktı. İkincisi, ülke yönetimini elinde tutan CHP'nin önde gelen isimlerinden Uran'ın Urfa ziyaretinin bölgenin ihtiyaç ve sıkıntılarının yakından anlaşılmasına vesile olacağıdır (Gerger, 1949).

29 Haziran 1950'de CHP genel sekreteri görevine seçilen Kasım Gülek, ilki 1952 ve ikincisi 1953'te olmak üzere Urfa'ya iki ziyarette bulunmuştur. CHP'deki görevine başladıktan sonra memleketin dört bir tarafını karış karış dolaştığı için kendisine gezginci lakabı takılan Gülek'in Urfa'ya ilk ziyareti 10 Temmuz 1952'dedir. Urfa basınına yansıdığı kadarıyla Gülek, yanında kalabalık bir ekiple CHP Urfa il teşkilatı tarafından karşılanmış ve aynı gün açık hava toplantısı düzenlenmiştir (Paydaş ve

Tanık, 2019, s. 62). Gülek'in toplantı boyunca üzerinde en çok durduğu nokta sesini duyuramamasıdır. Çünkü iddiaya göre elektrikler kesilmiş, bundan ötürü batarya ile çalışan hoparlör kullanılmıştır. Gülek sesinin halka duyurulmaması amacıyla elektriğin iktidar mensuplarınca kasten kesildiğini öne sürmüştür, iktidarın içine düştüğü bu durumu cesaretsizlik ve korkaklık olarak yorumlamıştır. Gülek'ten sonra eski CHP Bolu Milletvekili İhsan Yalçın ve Nurettin Nurettin Artam söz almış, hükümetin muhalefete karşı takındığı tavırdan dolayı eleştirilerini sunmuşlardır (Urfanın Sesi, 11.07.1952; Yeni Urfa, 12.07.1952; Akgün, 11.07.1952).

Gülek'in Urfa'ya ikinci ziyareti 18 Ağustos 1953'tedir. Gülek, genel sekreterlik görevi boyunca her zaman yaptığı yurt gezileri kapsamında Urfa'ya uğramış ve parti işlerini kontrol ederek seyahat esnasındaki izlenimlerini Yeni Urfa gazetesine anlatmıştır. Gülek, vatandaşlardan gelen teveccüh sayesinde yeni ilhamlar aldığını, halkın CHP'ye karşı her geçen gün ilgisinin arttığını böylelikle geleceğe dair ümitlerinin kuvvetlendiğini öne sürmüştür. Gülek ziyareti kapsamında DP ve Millet Parti mensubu vatandaşlarla da görüştüğünü ve fikirlerini aldığını ifade edip doğu ile güneydoğu bölgesinin kalkınmasının yetersiz olduğunu, iktidarın bu konuda başarısız kaldığını iddia etmiştir (Yeni Urfa, 19.08.1953). Söz konusu yıllarda CHP Urfa teşkilatı içerisinde birtakım sorunlar olmasına rağmen gerek yerel parti yöneticileri gerekse Gülek örneğinde merkezden gelen yöneticiler mevcut sorunları çözmek yerine söylemlerini daha çok iktidarı eleştirmek üzerine kurgulamışlardır. CHP Urfa teşkilatındaki sorunlar ancak 1957 seçimlerine doğru aşılabilecek ve CHP burada seçimin galibi olacaktır.

1.2. CHP Lideri İsmet İnönü'nün Urfa Ziyareti

Urfa basınından anlaşılacağı üzere CHP lideri İsmet İnönü, 8 Aralık 1958'de Urfa'yı ziyaret edecektir. İnönü, genel sekreter Kasım Gülek, Turhan Feyzioğlu ve 40 kadar gazeteci ile beraber Urfa'ya uğramıştır. İnönü'yü karşılamak için Urfa milletvekilleri seferber olmuş, kimi Antep'e giderek İnönü'yü karşılamış, kimi Suruç'ta kafileye dâhil olmuş, kimisi ise Urfa'daki hazırlıklarla ilgilenmiştir (Yeni Urfa, 06.12.1958; Yeni Urfa, 02.12.1958) İnönü'nün ziyareti yerel basında geniş yer tutmuş ve CHP yanlısı politikalarıyla bilinen gazeteler o günü unutulmayacak bir gün olarak nitelmiştir. Öncelikle emniyet ve jandarma kuvvetlerini tebrik eden basın, alınan tedbirler sayesinde kalabalık halk yığını içerisinde kimsenin ezilmediğini ifade etmiştir. Daha sonra İnönü'yü Urfa'da binlerce kişinin karşıladığı ve sevgi gösterisinde bulunduğu belirtilmiştir. İnönü ve beraberindekiler Atlas Sinema salonuna geçmiş ve İnönü burada halka bir konuşma yapmıştır (Yeni Urfa, 12.12.1958).

İnönü, yaptığı konuşmanın büyük bölümünde iktidarı ve onun politikalarını eleştirmiştir. Ekonomi üzerinde duran İnönü, DP'nin her mahalleden bir zengin çıkarmak amacının sakat zihniyetin ürünü olduğunu, bunun sonucunda belli bir zümrenin zenginleşirken halkın fakirleşeceğini öne sürmüştür. Ekonominin her geçen gün daha da kötüye gittiğine işaret eden İnönü, zamların vatandaşın alım gücünü düşürdüğünü ve geçim sıkıntısının baş gösterdiğini söylemiştir. İnönü ekonominin yanında siyasi konularda da iktidarı eleştirmiştir. Ona göre hükümet emniyet güçlerini kendi emelleri doğrultusunda kullanmakta ve şiddet politikası gütmektedir. Ayrıca radyo hükümetin propaganda aracı haline gelmiş ve basın özgürlüğü kalmamıştır. Fikrini beyan eden gazeteler kapatılmakta ve gazeteciler hapse tıkmaktadır. İktidara gelmeleri durumundaysa memlekette insan haklarının ön planda tutulacağına işaret etmiştir (Milliyet, 09.12.1958; Cumhuriyet, 09.12.1958; Ulus, 09.12.1958; Yeni Sabah, 09.12.1958).

1.3. CHP'nin Doğu Gezisi Kapsamında Urfa'ya Ziyaretler

CHP, 1960 yılının ilkbaharından başlayarak bir yıl boyunca tüm teşkilatıyla beraber yurt geneline geziler planlamış, bu planlama ulusal basında "ilkbahar taarruzu" şeklinde tanımlanmıştır. Gezi kapsamında doğu bölgesine gidecek ekipler dört veya beş kişiden oluşacaktır. Urfa ise 1960 yılının Nisan ayında ziyaret edilmiştir. Gezi, kamuoyuna 8 Nisan'da düzenlenen basın toplantısıyla duyurulmuştur. Fevzi Karaosmanoğlu'nun basına verdiği demece göre Fuat Köprülü, Nüvit Yetkin ve Urfa Milletvekili Osman Ağan ile Doğu bölgesine geziye çıkılacaktır (Ulus, 08.04.1960). Geziye Antep ile başlayan heyet, Urfa'nın düşman işgalinden kurtuluş günü olan 11 Nisan'da Urfa'ya geçerek CHP Gençlik Kolu'nun tertiplelediği kongreye katılmışlardır. CHP adına ilk sözü Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin almış, Urfalılara kendilerine karşı göstermiş oldukları teveccühten ve misafirperverlikten ötürü teşekkür etmiştir. Yetkin'e göre halk iktidardan bunalmış vaziyettedir ve 1961 yılında yapılması gereken seçimlerin geriye çekilmesi artık bir zarurettir. Her CHP'li gibi o da hükümeti partizanca davranmakla suçlamış ve ekonominin kötü gidişinden bahsetmiştir. Yetkin'in sözlerinden anlaşılacağı üzere CHP bir sonraki seçimde iktidara gelmenin planlarını yapmaktadır (Yeni Urfa, 12.04.1960).

Kongrede konuşanlardan biri de DP'nin eski İçişleri Bakanı Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu'dur. Karaosmanoğlu daha çok eski partisinden istifa etme sebebi üzerinde durmuştur. Ona göre DP, millete vadettiklerinin çok ötesinde kalmış, ülkede hak ve hürriyetleri yok etme yoluna gitmiştir. Kendisi de bundan ötürü partisinden ayrıldığını ve CHP saflarına katıldığını açıklamıştır. Karaosmanoğlu'ndan sonra DP'nin dört kurucundan biri olan Fuat Köprülü söz almış, eski partisinden kurulduğu zamanki zihniyetinden ayrıldığını belirtmiştir. Köprülü söylemlerinde ileriye giderek DP yıkılana kadar ona karşı mücadelesini sürdüreceğini ileri sürmüştür. Kongrenin sonunda Urfa DP teşkilatının kurucularından Raşit Kemal Timuroğlu konuşmuştur.

Timuroğlu'na göre ekonomi o kadar kötü durumdadır ki kursaklardan geçecek ekmek zor bulunmaktadır (Ulus, 12.04.1960). CHP'liler Urfa'dan sonra Mardin, Diyarbakır, Elazığ ve Malatya'ya geçerek buralarda siyasi faaliyetlerine devam etmişlerdir. Görüldüğü üzere CHP seyahatlerinde eski DP'lileri kullanmaktadır. Gerek Fuat Köprülü gibi DP'nin kurucuları veya eski bakanlar gerekse il bazında DP'nin kurucuları CHP'nin parti propagandalarında ön saflarda yer tutmuşlardır. CHP böylece halk nazarında DP'nin artık yoldan çıkmış olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

2. DP'lilerin Ziyaretleri

2.1. Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın Urfa Ziyaretleri

DP'nin önde gelen isimlerinin ilk Urfa ziyareti 1948 yılının ortalarında gerçekleşmiştir. Yerel basında DP lideri Celal Bayar'ın doğu ve güney illerine geziye çıkacağı haberi Mart ayında yapılmıştır (Yenilik, 12.03.1948). Bayar ve beraberinde bazı DP milletvekilleri ile gazeteciler 23 Haziran'da Urfa'yı ziyaret etmiştir. Heyet Antep'ten kara yolu ile Urfa'ya geçtiği için ilk durakları Birecik olmuştur. Burada 22 Haziran'da gerçekleştirilen mitingde DP Kayseri Milletvekili Kamil Gündüş ve Bayar konuşma yapmıştır. İkilinin konuşmasında seçimlerin güvenli bir ortamda yapılması, hâkim teminatının sağlanması gibi hususlar ön plana çıkmıştır. Bayar ayrıca dönemin iktidarı olan CHP'nin kendilerine karşı yönelttiği "siz Fırat'ın ötesine gidemezsiniz" ithamına karşı çıkarak Fırat'ı da Dicle'yi de aşır ülkenin dört bir tarafına seslerini duyuracaklarını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 23.06.1948). Ertesi gün Bayar ve beraberindekiler Urfa'ya geçmiştir. Yerel basına göre misafirleri kalabalık halk kitlesi karşılamıştır. Topçu meydanında gerçekleştiren mitingde ilk olarak DP Urfa teşkilatının kurucularından ve il başkanı Raşit Kemal Timuroğlu söz almış, adil bir seçim beklediklerini belirtmiş, o ana kadar yapılan seçimlerin hileli olduğunu öne sürmüştür (Urfa, 25.06.1948).

Mitingde söz alan Bayar da benzer konulara temas etmiş, partisinde ne garplılık ne de şarklılık bulunduğunu, tüm Türkiye'yi kucaklayan özellikte olduğunu dile getirerek 1950 seçimlerinin jandarma ve polis baskısından uzak geçmesini temenni ettiğini söylemiştir. Bayar, Urfa gezisi kapsamında 24 Haziran'da DP'nin il binasında partililerle toplantı düzenlemiştir. Toplantıdaki ana gündem maddesi seçim kanunu olmuştur. Partililer söz konusu kanun hakkında Bayar'a şikâyetlerini iletmışler, Bayar da kanunun değişmediği takdirde aynı yıl yapılacak ara seçimlere katılmayacaklarını belirtmiştir. Urfa'nın sorunları ise ikinci planda kalmıştır. DP'liler ancak iktidara geldikten sonra yerel sorunlara ağırlık vereceklerdir. Sonuçta Bayar ve beraberindekiler Urfa'da iki gün geçirecek Mardin'e doğru yola çıkmışlardır (Akşam, 25.06.1948; Cumhuriyet, 25.06.1948).

Celal Bayar'ın yanı sıra DP'nin kurucularından Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, Urfa'ya iki ziyaret gerçekleştirmiştir. Bunların ilki Urfa'nın düşman işgalinden kurtuluş günü olan 11 Nisan 1948'de gerçekleşmiştir (Akşam, 11.04.1948). CHP Urfa İl Başkanlığı görevini yürüten Mithat Kürkçüoğlu, 8 Nisan'da Köprülü ve Koraltan'ın Urfa'yı ziyaret edeceğini partisinin genel sekreterliğine telgrafla bildirmiştir (BCA 490. 01/ 443. 1831. 1- 17). Ziyaret hakkında en kapsamlı bilgiyi Urfa Valisi Kamuran Çuhruk'un raporundan öğrenmekteyiz. CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen raporda Köprülü ve Koraltan'ı 500 kadar DP'linin omuzlarda taşıdığı, ikili şehir merkezine varınca 4-5 bin kadar kişinin DP lehine tezahüratta bulunduğu bilgileri yer almaktadır. Çuhruk'a göre ikili Uray sinemasında partilerinin propaganda konuşmalarını yaptıktan sonra Urfa'nın düşman işgalinden kuruluş günü kutlamalarına katılmışlardır (BCA 030. 0100. 00/ 66. 412. 1- 5).

Köprülü ve Koraltan, Urfa'yı ikinci defa 1949 yılında yine Urfa'nın düşman işgalinden kurtuluş gününde ziyaret etmiştir (İlyas, 2018, s. 213; Yenilik, 15.04.1949). DP liderlerinin seyahatleri hakkında yine en ayrıntılı bilgiyi CHP Genel Sekreterliğine giden raporlardan ve resmi makamlar arasındaki yazışmalardan öğrenmekteyiz. İçişleri Bakanlığı, Urfa Valiliği'ne 28 Nisan'da telgraf göndermiş ve Köprülü ile Koraltan'ın Urfa'da ne tür faaliyetlerde bulduklarına dair bilgi istemiştir. (BCA 030. 0100. 00/ 66. 412. 1- 2) Kamuran Çuhruk'un yerine valilik makamına tayin edilen Ali Rıza Ünal da İçişleri Bakanlığı'na Köprülü ve Koraltan'ın Urfa'daki tüm faaliyetlerini anlatan cevap göndermiştir. Anlaşıldığı kadarıyla DP'nin kurucuları hem Urfa'nın kurtuluş bayramına hem de bu vesileyle DP il kongresine katılmak istemişlerdir (Kurtoğlu, 2015, s. 11). Ünal'a göre Köprülü ile Koraltan, Urfa'nın kurtuluş bayramı kutlamalarından önce DP il Kongresine katılıp burada konuşma yapmışlardır. Konuşmalarında Recep Peker, Hasan Saka ve Şükrü Saraçoğlu kabinelerinin seçim konusundaki yolsuzluklarına değinmişlerdir (BCA 030. 0100. 00/ 66. 412. 1- 5).

Köprülü ve Koraltan, Urfa'daki faaliyetlerinin ardından Siverek'e geçmiş ve ilçe müftüsü Asım Ataman ile görüşmüşlerdir (Aydın, 2019, s. 222). Siverek'teki faaliyetlerinden 1950 seçimlerine tüm hızıyla hazırlandıkları ve partilerinin bu seçimlerden zaferle ayrılacağına inandıkları anlaşılmaktadır (Kurtoğlu, 2015, s. 12). Ancak ikilinin Siverek maceraları da yine valiliğin radarına yakalanmıştır. Valilikten CHP Genel Sekreterliğine giden raporda Köprülü ve Koraltan'ın Siverek'te halkla temas ettiklerinde şu konular üzerinde durdukları anlaşılmaktadır;

- 1946 seçimlerinde geniş çapta yolsuzluk yapılmış, seçimden sonra oy pusulaları yakılmıştır.

- CHP'nin devletin idare mekanizmasını kötüye kullanarak ülkedeki tüm muhalif unsurlara baskı yapmaktadır.
- DP, 1950 seçimlerinden zaferle ayrılacaktır.

Raporda, Köprülü ve Koraltan'ın Siverek'teki faaliyetlerinden sonra müftü Ataman'ın evine uğradıkları belirtilmiş ve 14 Nisan'da Siverek'ten Diyarbakır'a geçtikleri açıklanmıştır. Müftünün ise görüşmenin akabinde camide siyasi propaganda yaptığı iddia edilmiştir. Bu bağlamda valilik tarafından müftüye gerekli telkinlerin yapıldığı ifade edilmiştir (BCA 030. 0100. 00/ 66. 412. 1- 1).

2.2. Başbakan Adnan Menderes ve DP'li Bakanların Urfa Ziyaretleri

DP'nin diğer iki kurucusunun muhalefet yıllarında yaptıkları gibi iktidara geldikten sonra da Adnan Menderes ve Celal Bayar'ın Urfa ziyaretleri çoğunlukla 11 Nisan'da gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Başbakan Menderes'in ilk Urfa ziyareti 1950 seçimlerinden bir yıl sonra olmuştur. Menderes'e Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve Urfa milletvekilleri de eşlik etmiştir. Ziyaret kapsamında Urfa'nın kurtuluş günü etkinliği düzenlenmiştir. Belediye binasında yapılan etkinliğe şehrin mülki ve askeri erkânı da katılmıştır (Milliyet, 12.04.1951). Ziyaretin içeriği hakkında yerel ve ulusal basında pek fazla bilgi yer almasa da Menderes'in Urfa'da kalkınma hareketlerinin başlaması için birtakım talimatlar verdiği çıkarımında bulunabiliriz. Zira ziyaretten tam bir yıl sonra bölge için büyük öneme sahip olan Birecik Köprüsü'nün inşasına başlanacaktır.

Söz konusu köprü'nün temeli 10 Nisan 1952'de törenle atılmış ve törene devlet erkânından Refik Koraltan'ın yanı sıra Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu, Gaziantep, İstanbul, Diyarbakır, Mersin, Elazığ ve Diyarbakır'dan da DP milletvekilleri iştirak etmiştir. Köprü'nün temeli atıldıktan sonra Koraltan ve diğer DP'liler Birecik belediye binasına geçmiştir. Burada halka konuşma yapan Koraltan, doğu bölgesi için hayati öneme sahip bir eser için temel attıklarını belirtmiş ve Urfa ile Antep'in Kurtuluş Savaşı sırasındaki kahramanlıkları üzerinde durarak; "ne mutlu sizlere ki tarihin tanıdığı asil bir soydansınız" sözleriyle konuşmasını noktalamıştır (Zafer, 11.04.1952; Demokrat Urfa, 11.04.1952). DP'liler ertesi gün Urfa'ya uğramış ve Urfa'nın düşman işgalinden kuruluşunun 32. yıl dönümü etkinliklerine katılmışlardır. Koraltan burada bir konuşma yapmış ve Urfalıların kurtuluş savaşında göstermiş oldukları kahramanlıkların üzerinde durmuştur. Törende Urfa milletvekillerinden Celal Öncel ve belediye başkanı Reşit Akyüz de konuşma yapmışlardır (Zafer, 12.04.1952; Demokrat Urfa, 15.04.1952).

DP iktidarının on yıllık dönemde önem verdiği konulardan biri de tarımdır. Bu bağlamda Türkiye'de tarım alanları genişletilerek ekilebilir alanlar çoğaltılmıştır. Bunun yanında traktör sayısı artırılarak tarımda verim üst seviyeye çıkartılmaya çalışılmış ve verimlilik sağlanmıştır. Durum böyle olunca tarım alanlarının sulanması için artezyen kuyuları kazılmıştır. Tüm bunların hayata geçirilmesi için Urfa ve çevresi oldukça uygundu. Tarım arazileri geniş ve toprak verimliydi. Bunun farkında olan DP iktidarı Ceylanpınar, Akçakale ve Harran gibi ilçelere önem vererek buralara bakanlar nezdinde çıkarmalarda bulunmuştur. Devlet Bakanı Osman Kapani, 1954 yılının Temmuz ayında Ceylanpınar ilçesine ziyarette bulunmuş ve aynı yılın Haziran ayında ilk hasadını veren Devlet Üretme Çiftliği'nde incelemelerde bulunmuştur (Demokrat Urfa, 29.07.1954). İçişleri Bakanı Namık Gedik ise aynı yıl 23 Ekim'de Akçakale'yi ziyaret etmiştir. Halkla muhabbet eden Gedik, su, zirai plasman, tohumluk ve yol gibi sorunları dinlemiştir. Akçakale halkının sıkıntılarını kayıtsız kalmayacaklarını belirten Gedik, ilçeyi bir daha ziyaret edeceğini ve bir sonraki gelişinde tüm isteklerin yerine getirilmiş olacağını sözünü vermiştir (Demokrat Urfa, 29.10.1954).

Namık Gedik, sözünde durarak doğu illerini tetkik çalışmalarını kapsamında beraberinde Gümrük ve Tekel Bakanı Emin Kalafat ile 1955 yılının Haziran ayında Urfa'yı ikinci defa ziyaret etmiştir. Gedik, Vali Konağı'nın balkonunda halka hitap etmiş, hizmetinde buldukları milletin hükümetin hizmetlerini takdir ettiğini, bu takdirin kendilerini daha fazla çalışmaya sevk ettiğini ifade ederek Urfalıların göstermiş oldukları samimiyetten dolayı teşekkür etmiştir (Demokrat Urfa, 06.06.1955). Gedik ve beraberindekiler buradan belediyenin Aynzeliha parkında düzenlediği yemeğe katılmışlar ve halkla muhabbet etmişlerdir. Gedik, Urfa'nın şehir planı için mali desteğin temin edileceği, hayvancılık için kredi sağlanacağı, tohumluk yardımı temin edileceği, sel ve dolu gibi afetlerden dolayı borçlu olan çiftçilerin borçlarının erteleneceği gibi vaatlerde bulunmuştur (Akgün, 08.06.1955). Gedik'in üçüncü Urfa ziyareti beraberinde Mardin Valisi Kamuran Çuhruk, Urfa Valisi Fahrettin Gömlü ile beraber bir ay sonra olmuştur. Ziyaret kapsamında Ceylanpınar'a da geçilerek tetkiklerde bulunulmuştur (Döğücü, 1955). Bunun yanında 1956 yılının Haziran ayında Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin, İçişleri Bakanı Etem Menderes ile Gümrük ve Tekel Bakanı Hadi Hüsmen Urfa'yı ziyaret etmişlerdir. Ulusal ve yerel basında bu ziyaretle ilgili tatmin edici bir malumata rastlanmamıştır (Demokrat Urfa, 19.06.1956).

2.3. Birecik Köprüsü ve Açılış Töreni

1952'de inşasına başlanan Birecik Köprüsü, 17 Mart 1956'da bitmiş ve köprü araç trafiğine açılmıştır (Demokrat Urfa, 20.03.1956). Ulusal basından Milliyet gazetesine göre; dönemin en uzun şose köprüsüdür (Milliyet, 11.04.1956). Tercüman gazetesi ise köprü hakkındaki bilgileri paylaşmıştır. Tercüman'a göre maliyet 2 milyon 472 bin lirayı bulmuştur. Toplamda 21

ayak üzerine kurulan köprünün temelden yüksekliği 21 metre, sahilden asgari yüksekliği de 12 metredir. Uzunluğu 712 metre, genişliği 10,40 metredir. İki kenarında 120'şer santimlik yaya kaldırımları olup bunların içinde üstten beton kapaklı su, elektrik ve telgraf, telefon geçirilmesi için kanallar mevcuttur (Tercüman, 11.04.1956).

Köprünün açılış töreni Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes ve diğer devlet erkânının katılımıyla 10 Nisan 1956'da yapılmıştır. Yerel basına göre açılışa 30 bin vatandaş katılmıştır (Demokrat Urfa, 11.04.1956). Dönemin DP Erzurum Milletvekili Rifki Salim Burçak, açılış hatıratında şöyle anlatmıştır;

Seyhan barajı ile Birecik köprüsünün hizmete açılması halk arasında büyük bir sevinç ve heyecan uyandırdı. Geziye bende katıldığım cihetle halkın sevinç ve heyecanını yakından müşahede etmek imkânını buldum. Anadolu, bu çeşit hizmetleri ilk defa bu iktidar zamanında görüyordu. Fırat üzerinde 700 metre uzunluğundaki Birecik köprüsü Anadolu'nun binlerce yıllık hayatının artık değişmeye başladığını pek muhteşem bir şekilde gösteriyordu (Burçak, 1998, s. 299).

Bayar, törende konuşma yapmış ve açılıştan sonra Menderes ile beraber Urfa'nın 36. kurtuluş bayramına katılmıştır (Özduygün, 2016, s. 89). Konuşmasında muhalefetin kendilerine yönelttikleri "bunlar Fırat'tan öteye geçemez" gibi ithamları hatırlatan Bayar, partilerinin Türkiye'nin dört bir tarafına kök saldığını ve tüm ülkeyi kucakladığını hatırlatmıştır. Bayar'a göre DP'nin demokrasi davası Fırat'ın önünde ve arkasında, memleketin her yerinde kemalini bulmuştur (Şahingiray, 1956, s. 277-278). Bayar'dan sonra Başbakan Adnan Menderes kısa bir konuşma yapmış ve böyle şerefli bir günde Urfalıların arasında bulunmaktan, onların sevincini paylaşmaktan duyduğu memnuniyeti ifade ederek Urfalılara tebriklerini sunmuştur (Cumhuriyet, 12.04.1956).

Köprünün tamamlanması ulaşım noktasında bölgeye büyük bir artı sağlamıştır. Öyle ki Birecik Köprüsü'nden önce nehri geçmek isteyenler vapurda saatlerce sıra beklemekteydi. Bundan böyle köprü sayesinde vatandaşlar Birecik'in diğer yakasına rahat ve hızlı bir şekilde ulaşacaklardı. Bunun yanında köprü bölge için büyük bir ekonomi kaynağı haline gelecek, Birecik'in gelişimi hızlanacaktı. Tüm bu sebeplerden ötürü muhalefetin de takdiri kazanılmıştır. İktidara muhalif kimliğiyle bilinen yerel gazetelerden Yeni Urfa, köprüyü iktidarın büyük bir eseri olarak nitelemiştir (Mesçi, 1956).

Yerel basından DP yanlısı yayın politikasıyla bilinen Demokrat Urfa'ya göre köprü açılışından sonra Urfa'ya geçen Bayar ve Menderes'i yaklaşık 100 bin kişi karşılamıştır. Bayar ve Menderes, beraberindekilerle Urfa'nın meşhur Topçu Meydanı'na giderek halka hitaben konuşma yapmışlardır. Tören Urfa Belediye Başkanı Tefik Saraç'ın açış konuşmasıyla başlamış, Kurtuluş Savaşı yıllarında Fransızlara karşı Urfa'da mücadele eden Hacı Mustafa Kamiloğlu'nun o döneme dair hatıralarını anlatmasıyla devam etmiştir. Basındaki malumata göre törende parti propagandasına yönelik konuşma olmamış, bundan ziyade yıllar öncesinde yapılan kahramanlık dile getirilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın Galip hocası Bayar, o yıllarda işgallere karşı nasıl örgütlenip direndiklerini hararetle anlatmıştır (Vatan, 12.04.1956; Akşam, 12.04.1956).

2.4. Celal Bayar ve Tefik İleri'nin Urfa Ziyaretleri

DP iktidarında Bayar'ın ikinci Urfa ziyareti 1957 seçimlerinden hemen önce 17 Ekim'de gerçekleşmiştir. Yanında Devlet Bakanı Celal Yardımcı ile beraber Antep'e uçakla inen Bayar, buradan 50 araçlık konvoyla Urfa'ya geçmiştir. Bayar, burada PTT santrali ve Et Kombinası binalarının temellerini atmış, kendisine şehrin milletvekili adayları eşlik etmiştir (Tanık, 2017, s. 94). Bayar, temelden sonra yapılan konuşmada Urfa'ya muhalefet yıllarında da geldiğini, o yıllarda kendileriyle aynı fikirde olanların dayak yediğini, bu nedenle bazı dostlarının kendilerine selam bile vermekten çekindiklerini ileri sürmüştür. Daha sonra iktidara gelmelerinin ardından yaptıkları icraatlara değinen Bayar, 1950'ye kadar Urfa'da köy okulu sayısının 30 civarında olduğunu, son yedi yılsa ise 116'ya ulaştığını ifade etmiştir. Bayar'a göre 1949 yılında hazinenin eğitim işleri için ayırdığı tahsisat 204 milyon lirayken 1957 yılında bu miktar 587 milyona çıkarılmıştır. Bayar, Urfalıları şehirde yeni temellerin atılacağına sözünü vererek konuşmasını şu sözlerle noktalamıştır;

Zevklerine düşkün bazı kimseler Türkiye'de kahve bulamıyoruz diyorlar. Ben tetkik ettim. Evvela 7-8 milyonluk kahve ithal ediliyordu. Daha sonra bu miktar 27 milyona çıktı. Bugün ithalat azalmıştır. Ben sıkıntı vardır geçecektir demiyorum. Ama kahve sıkıntısı gibi şeylerden ibaretse millet istikbali için bunu istemektedir... Bize, Demirkıratı çok koşturuyorsunuz diyorlar. Biz çok koşturmakta devam edeceğiz. Korkmasınlar bu at çatlamaz, idmanı yerindedir. Mütemediyen koşacak, menzili maksuduna erişecek, birinci gelecektir. (Milliyet, 18.10.1957; Cumhuriyet, 18.10.1957; Hürriyet, 18.10.1957; Son Posta, 18.10.1957; Son Telgraf, 18.10.1957)

Bayar'dan bir yıl sonra DP'nin önceki kabinelerinde Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan ve mevcut kabinede Bayındırlık Bakanlığı görevini yürüten Tefik İleri, Urfa'yı 6 Ekim'de ziyaret etmiştir. İleri, DP Urfa teşkilatının düzenlediği organizasyonda konuşma yapmış ve CHP'ye yüklenmiştir. İleri, Urfa'dan seçilen CHP'li milletvekillerinin hiçbirinin şehir için çalışmadığını, bir gün bile gelip bayındırlık işleriyle ilgili hasbihal etmediklerini iddia etmiştir (Akgün, 07.10.1958; Vakit, 08.10.1958). İleri'nin Urfa ziyaretiyle ilgili Milliyet gazetesine konu olan habere göre; dinleyiciler arasından bir vatandaş

İleri'ye; "Bırakın bu lafları da bize bir tüp aspirin verin" söylemiştir (Milliyet, 07.10.1958). Bunun üzerine emniyet güçleri şahsı yakalamış ancak İleri, buna itiraz ederek (Urfanın Sesi, 07.10.1958); "Bak hemşerim seni doldurmuş göndermişler. Halk Partisi zamanında olsa seni orada linç eder postunu soyarlardı. Sabret ilacı da anlatacağım, memleket eksikliklerini de söyleyeceksin" demiştir (Akgün, 07.10.1958). Yine Milliyet'teki habere göre; İleri, sözlerinin devamında CHP'nin hükümetin icraatlarını görmezden geldiğini; "Halk Partililer inek inadı ile inanmak istemiyorlar" sözleriyle dile getirmiş ve orada bulunanlardan bazı kimseler; "Sözünü geri al" diye seslenmiş, sonuçta İleri de CHP ile ilgili söylediği sözleri geri almıştır. Ancak İleri, Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu bir demeçte sözünü geri aldığı iddialarını kesin bir dille yalanlamıştır (Cumhuriyet, 23.10.1958).

2.5. DP'nin Doğu ve Güneydoğu Gezisi Kapsamında Urfa'yı Ziyaretler

CHP, 1959 yılının Nisan ayından sonra tüm yurdu kapsayacak bir gezi planlamıştı ve bu gezi ulusal basında "Bahar Taarruzu" adıyla geçmişti. İktidar partisi DP karşı adım olarak benzer bir teşebbüse girişmek istemiştir. DP bu sayede hem muhalefete karşı hamle yapmak istemiş hem de Urfa gibi 1957 seçimlerinde ciddi orada oy kaybettiği yerlerde seçimi kaybedişinin sebeplerini ortaya koyarak bölgede tekrar hâkim parti olmayı amaçlamıştır. Yerel basına göre Temmuz 1959'da beş kişilik bir heyet Maraş'a oradan da Urfa'ya geçecektir (Yeni Urfa, 26.06.1959).

DP milletvekili Hüseyin Fırat ve yanındaki partililer Urfa'yı 2 Temmuz'da ziyaret ederek Türkmen Sinemasında konuşma yapmışlardır. Hüseyin Fırat, ziyaretlerinde iki amacın bulunduğunu, birincisi muhalefetin kendilerine karşı isnatlarını gidermek, ikincisi ise Urfalıların isteklerini dinleyerek bu istekleri hayata geçirmek için uğraşmak olduğunu ifade etmiştir. Fırat, CHP ve İnönü hakkında oldukça sert sözler sarf etmiş, CHP'nin muhalefetini "yırtıcı" olarak niteleyerek milletin arasına nifak soktuğunu iddia etmiştir (Yeni Urfa, 03.07.1959). Fırat'ın konuşmaları bazı yerelde faaliyet gösteren bazı gazetelerden tepki toplamıştır. Yeni Urfa'dan Ahmet Mesçi, Fırat'ın sinema salonundaki sözlerini eleştirerek orada bulunan bazı kimselerin toplantıyı terk ettiklerini öne sürmüştür. Hatta bunlardan biri "Bizim meselemizi konuşun. Hakaret dinlemek istemiyoruz. Bizim meselemizle İnönü'nün ne alakası var" söyleyerek salonu terk etmiştir. Mesçi, yazısının devamında Harran Ovası'nın kuraklıktan kavrulduğunu, çiftçinin tohum ihtiyacının tam olarak karşılanmadığını ve şehir merkezinde su sıkıntısının baş gösterdiğini, belirtmiştir. Mesçi'ye göre iktidar bu tür sorunlarla uğraşmak yerine muhalefet üzerinden siyaset yürüttüğünü belirtmiştir (Mesçi, 1959).

Fırat'ın ziyaretinden bir ay sonra İçişleri Bakanı Namık Gedik, Urfa'ya uğramış ve halkla yakın temaslarda bulunmuştur. Halkın en çok üzerinde durduğu husus kuraklığın sonucu olarak ürün elde edememek ve bunun sonucunda borçlarını ödeyememektir. Gedik konuyla ilgili olarak gerekli adımların atılıp borçların erteleneceği taahhüdünü vermiştir. Bunun yanında hükümetin tarım politikasından bahsederek iktidara geldiklerinden beri ziraata büyük önem verdiklerini belirtmiş, Urfa'nın su sorununu çözmek için Harran Ovasında sondaj kuyularını çoğaltacaklarını söylemiştir. Gedik, Urfa'ya dört adet sondaj makinesinin gönderilmesi için bizzat Adnan Menderes ve Tarım Bakanı Nedim Ökmen ile görüşeceğinin de sözünü vermiştir (Demokrat Türkiye, 27.08.1959). Gedik'ten sonra Kastamonu milletvekilleri Süleyman Çağlar, Muzaffer Akdoğanlı, Bilecik milletvekili Şevki Hasırcı, Urfa milletvekili Ömer Yüksel ve Adıyaman milletvekili Sırrı Turanlı'nın bulunduğu bir grup DP'li daha Ekim ayında Urfa'yı ziyaret ederek halkla görüşmeler yapmışlardır (Demokrat Türkiye, 05.10.1959).

DP'lilerin bölgeye ziyaretleri yeni yılda da hız kesmeden devam etmiş, DP Genel Kurul Üyesi Kayseri Milletvekili Remzi Birant, Devlet Bakanı İzzet Akçal ve DP Diyarbakır milletvekilleri 16 Mart 1960'ta Urfa'yı ziyaret etmişlerdir. DP'li heyeti Urfa valisi, belediye başkanı ve partililer karşılamış, Atlas sinema salonunda halka açık toplantı düzenlenmiştir. Akçal, yaptığı konuşmada Urfa'nın su sorununun çok kısa bir zaman dilimi içerisinde ortadan kalkacağını, İpekyolu'nun asfaltlanacağını taahhüt etmiştir. Daha sonra Birant söz almış ve halkın isteklerini Başbakan Adnan Menderes'e iletteceğini belirtmiştir (Demokrat Urfa, 18.03.1960).

Sonuç

II. Dünya Savaşı sonuçları itibarıyla tüm dünyayı etkilemiş ve Türkiye'de bundan fazlasıyla nasibini almıştır. Savaşın Türk siyasi tarihi açısından oldukça büyük bir sonucu vardır. Yegâne sebebi olmasa da II. Dünya Savaşı'nın akabinde Türkiye kalıcı olarak çok partili hayata geçmiş ve 14 Mayıs 1950 seçimlerinde ülkeyi 27 yıl yöneten CHP, bu görevi DP'ye bırakmıştır. DP, 7 Ocak 1946'da kurulmuş ve kuruluşunun ardından tüm ülkede hızlıca teşkilatlanmıştır. DP'nin kısa sürede büyüyüp gelişmesi doğal olarak ülkenin siyasi kültürünü değiştirmiştir. Artık önceden görülmediği üzere gerek iktidar gerekse muhalefet mensupları Türkiye'nin en ücra köşesine kadar gidip partilerinin propagandalarını yapmaya başlamışlardır. Ayrıca CHP'de o güne kadar hissedilmeyen bir sıkıntı baş göstermişti. Ülkenin kurucu partisi CHP, bazen umumi müfettişler, bazen valiler aracılığıyla illerin siyasi yapısını kontrol etmekteydi. Bunun yanında 1932'de açılan Halkevleri ve Halkodaları CHP il başkanlığı vazifesini de görmekteydi. Tüm bu sebeplerden ötürü CHP ülke genelinde teşkilatlanmamıştı. DP'nin kurulmasına yakın artık iktidar partisi de hızlıca teşkilatlanma yoluna gitmiştir.

1946'dan sonra her iki parti teşkilatlanmalarını tamamlayıp buldukları illerde siyasi rekabete girişmişlerdir. Bu durum bilhassa CHP için oldukça zor olmuştu zira uzun yıllar partiyi merkezden gönderilen bürokratlar temsil etmişti. Mevzu bahis bürokratlar ise halkla bütünleşememişti. Yaptıkları en büyük faaliyet; gittikleri yerlerin sosyo-ekonomik yapısını, sorunlarını raporlayıp merkeze göndermekti. CHP'lilerin Urfa ziyaretleri bu görüşü kanıtlar niteliktedir. Mesela Hilmi Uran'ın 1949 yılındaki Urfa ziyaretine bakıldığında CHP'nin artık değiştiğini ve halkın kendilerine rahatlıkla oy verebileceğini kanıtlamaya çalışmıştır. CHP'liler gerek Urfa'da gerekse diğer illerde yıllarca partideki değişimi halka göstermek için çabalamışlardır.

CHP'liler halk nazarında kendilerine karşı önyargıları kırmaya çalışırken DP'liler ise halkın bu önyargılarını yıllar yılı kullanmışlardır. DP'liler bilhassa 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar yaptıkları her propagandada seçim güvenliği, anti demokratik kanunlar gibi konularla halkın karşısına çıkmışlardır. Bahsedilen durum Urfa'da da kendisini fazlasıyla hissettirmiştir. Öyle ki bazen DP'nin ortaya somut bir şey veya proje koymasına gerek kalmaksızın halk tarafından kabul görebilmesi için muhalif olması yeterliydi. Bunun yanında DP'liler tüm ülkeyi kucaklayan bir parti olduklarını ispatlamaya çalışmışlardır. DP'lilerin kullandıkları argümanı 14 Mayıs 1950'den sonra, bilhassa 1960 yılına doğru CHP'liler kullanmaya başlamışlardır. Parti mensuplarının Urfa ziyaretleri analiz edildiğinde başta ekonomi olmak üzere iktidarı eleştirdikleri ancak ortaya somut bir çözüm yolu sunamadıkları görülmüştür.

14 Mayıs 1950 seçimleriyle beraber iktidara gelen DP, Türkiye'nin birçok yerine önemli yatırımlar yapmış ve bunun meyvelerini bilhassa 1954 seçimlerini ciddi bir farkla kazanarak almıştır. Bakan nezdinde Urfa'ya pek çok ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretlerin her birinde ayrı vaatler verilmiştir. Verilen vaatlerin kimi zaman yerine getirildiği görülürken bazen de vaatler sadece sözde kalmış, uygulamaya geçilmemiştir. Mesela yerel basında Urfa'nın çamurlu sokakları bir sorun olarak her defasında dile getirilmesine ve bu durumun Urfa'yı ziyaret eden siyasi partililer tarafından çözüleceğinin belirtilmesine rağmen sadece vaat şeklinde kalmış, sorun giderilmemiştir. Yine de DP'lilerin muhalefetten daha başarılı oldukları söylenebilir.

Ayrıca Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Urfa'yı pek çok defa ziyaret etmiştir. DP'liler gittikleri yerlerin tarihlerini de iyi kullanmışlardır. Mesela DP'lilerin Urfa'da buldukları tarih genelde 11 Nisan'da olmuştur. Bu bakımdan daha önce zikredildiği gibi DP'liler CHP'lilere nazaran daha başarılı propaganda yürütmüşlerdir. Sonuç olarak incelenen dönem Türk siyasi tarihinde artık yeni bir perde aralamıştır. 1946-1960 yılları arası, bilhassa 14 Mayıs 1950'den sonra siyasi partiler artık iktidara gelebilmek adına ülkede ayak basmadık yer bırakmayacaklardır.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Akgün

Akşam

Cumhuriyet

Demokrat Urfa

Demokrat Türkiye

Hürriyet

Milliyet

Son Posta

Son Telgraf

Tercüman

Ulus

Urfa

Urfanın Sesi

Urfa Postası

Vakit

Vatan

Yenilik

Yeni Urfa

Yeni Sabah

Zafer

Aydın, N. Z. (2019). 1946 ile 1950 seçimleri arasında Urfa'da siyasi durum. *Atatürk Dergisi*, 8(2), 209-235.

Barutçu, F. A. (1977). *Siyasî anılar*. Milliyet Yayınları.

Boratav, K. (1998). *Türkiye iktisat tarihi (1908- 1985)*. Gerçek Yayınevi.

Burçak, R. S. (1998). *On yılın anıları (1950- 1960)*. Nurol Matbaacılık.

Çufalı, M. (2004). *Türkiye'de demokrasiye geçiş dönemi (1945- 1950)*. Babil Yayıncılık.

Döğücü, A. (1955, 8 Temmuz). Sayın dâhiliye vekilimiz Namık Gedik Urfamızı şereflendirdiler. *Akgün*.

Ekincikli, M. (2012). Türk demokrasi kültürünün gelişim sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu. *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 151-163.

Ertem, B. (2013). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk on yılında parlamento içi muhalefet ve bir örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 172(172), 345-362.

Ertem, B. (2010). Siyasal bir muhalefet denemesi olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 71-92.

Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti (tarihi ve ideolojisi)*. İmge Yayınevi.

Gerger, V. (1949, 30 Nisan). Sayın Hilmi Uran'ın Urfa ziyareti münasebetiyle. *Urfa*.

Gök, S. & Kılınççeker, Ö. (2020). Cumhuriyet Halk Partisi intihap mahali raporlarına göre Urfa'da siyasi, sosyal ve ekonomik hayat (1944-1948). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 625-637.

- İlyas, A. (2018). Yerel basına göre 1935-1950 yılları arasında Urfa'da mahalli ve milli bayram kutlamaları. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 201-216.
- İlyas, A. ve Benzer, Z. (2022). İktidarın yitirilmesi sürecinde CHP yönetimi: Urfa Örneği (1946-1951). T. İdem (Ed.), *Siyasi, Sosyal, Ekonomik Bakış Açılımlarıyla Ortaçağ'dan Cumhuriyet'e Yeni Yaklaşımlar* (s. 213-229) içinde. Sonçağ Yayıncılık.
- Kabasakal, M. (1991). *Türkiye'de siyasal parti örgütlenmesi (1908- 1960)*. Tekin Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı'dan günümüze elitler ve din*. (Ayas, G, Haz.). Timaş Yayınları.
- Koçlar, B. (2002). Çok partili hayata geçiş döneminde hükûmet muhalefet ilişkisi. Güzel, H. C. (Ed.), *Türkler XVI* (s. 754-764) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurtoğlu, M. (2015). Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün Urfa'ya gelişleri (1948- 1949- 1950- 1956). *Şurkav Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, 23, 10-14.
- Mesçi, A. (1956, 31 Mart). Birecik köprüsü. *Yeni Urfa*.
- Mesçi, A. (1959, 3 Temmuz). Hüseyin Fırat'a itham ediyoruz, İsmet İnönü'ye laf atmasın. *Yeni Urfa*.
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi faciası*. Nebioğlu Yayınevi.
- Özdurğun, Y. (2016). *Cumhuriyet döneminde Urfa'da siyasi hayat (1946-1960)* (Tez No. 445761) [Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Paydaş, K. ve Tanık, İ. H. (2019). Urfa'da genel seçimler (9., 10. ve 11. Dönem). *Mukaddime*, 10(1), 53-75. DOI: 10.19059/mukaddime.452663
- Sancaktar, C. ve Sancaktar, C. (2012). Türkiye'de çok partili rekabetçi siyasetin doğuşu: siyasal değişimin iç ve dış dinamikleri. *Bilge Strateji*, 4(7), 31-64.
- Şahingiray, Ö. (1956). *Celâl Bayar'ın söylev ve demeçleri 1946- 1950*. Doğu Matbaası.
- Tanık, İ. H. (2017). Urfa basınında iktidar ve muhalefet çatışması. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*, 4, 86-97.
- Tanili, S. (2007). *Nasıl bir demokrasi istiyoruz*. Alkım Yayınevi.
- Teziç, E. (1976). *100 soruda siyasî partiler*. Gerçek Yayınevi.
- Uran, H. (2008). *Meşrutiyet tek parti çok parti hatıralarım 1908-1950*. (Çobanlı, C ve Güven, P, Haz.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uyar, H. (1998). *Türkiye'de tek parti döneminde iktidar ve muhalefet (1923- 1950)* (Tez No. 72882) [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yeşil, A. (2001). *Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Soner-Gönen, Y, Çev.). İletişim Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.